

10. Türk Kültüründe Sır Tutma/Saklama ve Sırrı İfşa Etme: Atasözü ve Deyimler Üzerinden Bir İnceleme ¹

Vahdi ÖZER ²

APA: Özer, V. (2026). Türk Kültüründe Sır Tutma/Saklama ve Sırrı İfşa Etme: Atasözü ve Deyimler Üzerinden Bir İnceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (54), 172-189. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.22996341>

Öz

Atasözleri ve deyimler, Türk halk edebiyatı araştırmaları içerisinde anonim halk edebiyatının önemli kültürel ürünleri arasındadır. Eskilerin yüzlerce yıldır yaşadıkları olaylar karşısında tecrübe ettikleri durumları sözlü olarak ifade etmeleri ve daha sonra bunların derlenip yazıya geçirilmesiyle kalıcı bir hâle dönüşmüşlerdir. Bu çalışmada atasözleri ve deyimlerde geçen sır tutma/saklama ve sırrı ifşa etme durumları çok yönlü olarak incelemeye tabi tutulmuştur. İlk olarak sır olgusunun birey ve toplum için öneminden bahsedilmiştir. Daha sonra birinci ana başlıkta atasözü ve deyimlerde sır ve sırrın muhafazası üzerinde durularak sırrın sosyal sınırlarının neler olması gerektiği örnekler eşliğinde anlatılmıştır. Ayrıca karakter tipolojisi olarak sır saklayanlara verilen adlandırmalar da irdelenmiştir. İkinci ana başlıkta ise atasözü ve deyimlerde ifşa ve sırrın ortaya çıkmasına neden olan sebepler açıklanıp ifşa mekanizmaları, sözün önlenemez yayılımı, mekânsal tehditler ve metaforlar ile dilin kontrolsüzlüğü ve istem dışı ifşalar anlatılmıştır. Devamında yine tipolojik bir tahlile gidilerek sırrı ifşa eden yani sırrı tutamayan insan tipinin genel özellikleri sıralanmıştır. “Sonuç ve Öneriler” bölümünde ise sır kavramının toplum içerisinde “bireysel/toplumsal kale” olarak yani mahremiyet açısından nasıl konumlandırıldığı, ifşanın bu kaleyi yıkan bir “sosyal risk” olarak nasıl kodlandığı karşılaştırmalı olarak sorgulanmıştır. Sır tutma/saklama ve sırrı ifşa etmenin bireylere çocukluk döneminden itibaren olumlu ve olumsuz getirilerinin neler olacağı değerler eğitimi açısından da ele alınmıştır. Burada ayrıca gelecek dönemlerde yapılacak yeni çalışmalara Anadolu sahasından sonra Türk Dünyası genelinde söylenen atasözü ve deyimler de eklenerek karşılaştırmalı analizler yapılabileceği vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk sözlü kültürü, atasözleri, deyimler, sır, ifşa

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: % 21

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 21.08.2026-**Kabul Tarihi:** 27.09.2026-**Yayın Tarihi:** 28.09.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.22996341>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr., Bağımsız Araştırmacı / Dr., Independent Researcher (Karaman, Türkiye) **e-posta:** vahdiozer70@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5416-6087>

Keeping Secrecy/Concealing Them and Revealing Them in Turkish Culture: an Examination Through Proverbs and Idioms ³

Abstract

Proverbs and idioms are among the significant cultural products of anonymous folk literature within the field of Turkish folk literature studies. They have become enduring cultural forms through the oral expression of the experiences and circumstances encountered by earlier generations over hundreds of years, followed by their collection and transcription. This study examines the practices of keeping and preserving secrets, as well as the disclosure of secrets, as represented in proverbs and idioms from multiple perspectives. First, the significance of the phenomenon of secrecy for both the individual and society is discussed. The first main section focuses on secrets and the preservation of secrets in proverbs and idioms, explaining, through illustrative examples, the appropriate social boundaries of secrecy. The terms used to characterize individuals who keep secrets are also examined as part of a character typology. The second main section addresses the causes of disclosure and the revelation of secrets as reflected in proverbs and idioms. It examines mechanisms of disclosure, the inevitable dissemination of words, spatial threats and metaphors, the lack of control over language, and involuntary disclosures. This section is followed by a typological analysis of the individual who discloses secrets, namely, the person who is unable to keep them, with a focus on the general characteristics of this type. In the “Conclusion and Recommendations” section, the study comparatively examines how the concept of secrecy is positioned within society as an “individual/social fortress,” particularly in terms of privacy, and how disclosure is constructed as a “social risk” that undermines this fortress. The positive and negative consequences of keeping and preserving secrets, as well as disclosing them, are also considered from the perspective of values education, particularly in relation to individuals from childhood onward. Furthermore, it is emphasized that future studies could incorporate proverbs and idioms from across the Turkic world, following the examination of materials from Anatolia, in order to conduct comparative analyses.

Keywords: Turkish oral culture, proverbs, idioms, secrecy, disclosure

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin /Ithenticate, Rate: 21 %

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 21.08.2026-**Acceptance Date:** 27.09.2026-**Publication**

Date: 28.09.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.22996341>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

1. Giriş

Milletler yaşadıkları coğrafyalarda farklı yönlerden kendilerine ait olan birtakım ürünler meydana getirirler. Bunların toplamı, ait olduğu milletin kültürüdür. Kültürel ürünler içerisinde milletlerin sözlü kültürde yaşatmaya devam ettiği ürünler vardır. Sözlü kültürde yaşamaya devam eden ürünler kuşaktan kuşağa aktarılacak yaşama devam eder. Geçmişten günümüze devam eden süreçte birçok derleme ve arşivleme çalışması yapılmıştır. Bu yolla kayıt altına alınan ürünler arasında atasözleri ve deyimler önemli bir yer tutar. Atasözlerinde; insanlar yaşadıkları hayatta başlarına gelen zorluklar karşısında bazı durumları tecrübe ederler. Tecrübe ettikleri konuları belli bir zaman geçtikten sonra bazen manzum şekilde bazen mensur şekilde dile getirirler. Yani kıssadan hisse oluşturacak şekilde ifade ederler ve söyleyen ilk kişi zamanla unutulur, ürün anonim bir hâle gelir. Yapılması veya yapılmaması gereken tutum, hâl ve hareketleri öğütlemeye çalışırlar. Deyimler ise anlatılmak isteneni kısa ve etkili bir şekilde anlatmayı amaçlar. Sözlük anlamlarından daha farklı bir düşünceyi anlatmaya yarayan, kalıplaşmış söz öbekleridir (Köklügiller, 2000: 32-76). Anonim halk edebiyatının bir türü olarak kabul gören atasözleri ve deyimler bu açıdan halkın ilgisini çekmiş, halk edebiyatçıların ise önemli çalışma alanlarından biri hâline gelmiştir. Bu bağlamda Anadolu sahası ve Türk dünyasında birçok çalışma yapılmış olup atasözleri ve deyimler farklı açılardan bilimsel çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmada da mecazlı ifadelerle değişik anlamları uhdesinde barındıran atasözleri ve deyimlerde sır kavramı üzerinden sır tutma/saklama ve sırrın ifşa edilmesi ele alınacaktır.

“Sır” kelimesi Türkçe Sözlük’te (TDK, 2026) “varlığı veya bazı yönleri açığa vurulmak istenmeyen, gizli kalan, gizli tutulan şey.” şeklinde tanımlanır. Büyük Türkçe Sözlük’te “Kimseye söylenmemesi gereken, gizli tutulan şey; bilenin açıklamaması gereken şey; giz.” (Çağbayır, 2017: 5151) olarak ifade edilir. Terim olarak ise “insanın içinde sakladığı söz” ya da “kişinin yapmaya niyetlendiği işlerden içinde sakladıkları” olarak açıklanır (Gaber & Çimen, 2024: 166). İfşa kelimesi ise “gizli bir şeyi açığa çıkarma, yayma” olarak ifade edilir. Farklı sözlüklerde “saklamak, gizlemek” manasına gelen “saklanan, gizli tutulan, bir şeyin iç yüzü, bir nesnenin özü, her şeyin en iyisi” şeklinde tanımları bulunan ve ad olan sır sözcüğü (çoğulu esrâr, serâir) ahlaki ifade olarak umumiyetle bir kişinin gizlediği, başka kişiler tarafından bilinmesinin istenmediği, kendisine ya da başka kişilere ait bilgiler için kullanılır. Sır bir bilgiyi gizlemeye “kitmân”, “vefâ”, sırrı başkalarına söylemeye yani yaymaya “ifşâ”, bildiği bilgileri saklayan kişiye ise “sırrî” denir. (Çağrı, 2009: 113).

Râgıb el-İsfahânî sırrın iki biçimde olduğunu ifade eder. İlk biçimi, bir kişinin başka birine gizlemesi gerektiği bir bilgiyi söylemesidir. Bu bilgiyi ya sözle ya da sır verenin bunu başka bir kişinin duymayacağı bir yerde söylemesidir. Bunu söylerken başka kişilerden saklayarak söylemesi şeklindeki tutum ve hareketlerle olur. İkinci bir durum ise bir kişinin sadece kendisinin bildiği ve başka kişilerle paylaşmak istemediği söz ya da yapmak istediği durumdur. Sır söyleme ve sırrı muhafaza etme umumiyetle toplumsal olarak görülen bir hâldir. Bir kişinin kendi sırlarını başka hiçbir kimseye söylememesi durumu yöneticiler ve siyaset yapan kişiler için gerekli bir durumdur. Kur’an-ı Kerim’de sır olgusu kişinin içinde gizli tuttuğu, kendine ait bir durumu, duygularını, düşüncelerini, tavırlarını başka kişilerden gizleyerek söylediği ve kimseye paylaşmaması gerektiğini on bir ayette tekil olarak, bir ayette ise çoğul olarak ifade edilir. Bu ifade şekilleri dışında yirmi ayette aynı kökten fiil ve mastar biçimi görülür. İlgili sure ve ayetler şu şekildedir: Tâhâ suresinde “Sen sözü ister açığa vur (ister gizle), O gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir.” (Tâhâ suresi, 20/7) denmektedir. Ra’d suresinde “O, görüneni de görünmeyeni de bilir; O, büyüktür, yücedir. Sizden, sözü gizleyenle onu açıkça söyleyen, geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen O’na göre eşittir.” (Ra’d suresi, 13/9-10) ifadesi geçmektedir. Tahrîm suresinde “Hani peygamber, eşlerinden birine gizli bir şey söylemişti. Eşi bunu başkalarına aktarıp Allah

da durumu peygambere açıklayınca peygamber bunun bir kısmını anlattı, bir kısmından vazgeçti. Eşine konuyu anlatınca o, ‘Bunu sana kim haber verdi?’ diye sordu. ‘Her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana bildirdi’ diye cevap verdi.” (Tahrîm suresi, 66/3) ifadesi yer almaktadır. Nuh suresinde “Onlara açık da söyledim; yerine göre gizli de söyledim.” (Nûh suresi, 71/9) denmektedir. Bu ayetlerin bir bölümünde, Allah’ın ilminin hududu olmadığından ve insanları uyarmak amacıyla sır olarak gizli kalan ve açığa çıkan her şeyin Allah için gizli kalmayacağı belirtilir. Sırrı da, sırdan daha gizli olanı da bildiği ve sonsuz ilmi karşısında gizli tutulan bilgiyle açığa çıkan bilginin Allah katında eşit durumda olduğu belirtilir. Tâhâ suresinde geçen ayette “gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir” (Tâhâ suresi, 20/7) ifadesinde müfessirlerin ekseriyeti, insanların içlerinden geçirip dış dünyaya aktarmadıkları duygu ve düşüncelerin kastedildiği üzerinde durmuşlardır. Taberî de farklı bir yorum getirerek sırdan daha gizli olandan kast edilen, var olması muhtemel olmakla birlikte Cenabıhakk’ın varlık alanında göstermediği, sonsuz ilminde gizli tuttuğu ve yarattığı insanlardan seçilmiş olanlarına haber verdiği durumlarıdır. Sır mefhumuyla ilgili yer alan bazı ayetlerde ise insanlara açıktan ya da saklı olarak hayır yapmaları nasihat edilmekte, bu hayırların ahiretteki karşılığı üzerinde durulmaktadır: “Allah’ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için) gizli ve açık sarf edenler, asla zarara uğramayacak bir kazanç umabilirler.” (Fâtır suresi 35/29) Diğer bir ayette kıyamet günü için “gizlenenlerin ortaya döküldüğü günde insan için ne bir güç ne de bir yardımcı vardır” (Târık suresi, 86/9-10) denmektedir (Çağrı, 2009: 114).

Allah’ın isimlerinden biri de “es-Settâr”dır. Herhangi bir şeyi “örtmek” ve “gizlemek” manasındaki “s-t-r” harflerinden oluşan “es-sâtir”, “iffetli, örten ve gizleyen” anlamında “es-setîr”, “es-sittîr” ve “es-settâr” sözcükleri, “es-sâtir” sözcüğünün abartılı biçimidir. Âşık edebiyatında da Allah’ın isimleri, âşıklar tarafından zikredilir. Bu durumun yansımaları dörtlüklerde dile getirilir. “Es-Settâr” adı da örtmek ve gizlemek anlamında olduğu için sır olgusuyla beraber söylenmiştir. Âşık İsmail Tezanî bir dörtlüğünde “Her zaman Mevlâ’yı zikrederim/ Ederim Kerim’i bildiğim için/ İçinde bin sır var ya Seddar derim/ Derim bu yaşıma geldiğim için.” diyerek Cenabıhakk’ın “Es-Settâr” ismini dile getirmiştir. Burada kâinatın yaratılması aşamasında binlerce sırrı içinde barındırdığı, örttüğü, gizlediği ifade edilmiştir. (Türkan, 2016: 257) Diğer bir dörtlüğünde ise “Milletin o anki hâlini görsem/ Canlı kalanlara nasihat versem/ Bir gün hepinize veda edersem/ Sazımda sır saklı çal senin olsun.” demektedir. “Sazımda sır saklı çal senin olsun.” (Türkan, 2016: 260) dizesinde geçen saz, âşığın sırdaşıdır. Âşık, bütün sırlarını sazına söyler, onun gözünde saz can yoldaşı gibidir. Ancak saza saklanan bu sırrı öğrenmek için onu ele alıp “çalmak” gerekir. Yani sazın telinden çıkan nağmelerde birer sır saklıdır. Âşıklar, bu şiirde olduğu gibi bazen sırrının saz tarafından söylenmesini ister. Bazense Âşık Veysel’in yaptığı gibi sırrın saklanmasını bekler. Âşık Veysel bu hususta şöyle demiştir: “Ben gidersem sazım sen kal dünyada/ Gizli sırlarımı âşık etme/ Lâl olsun dillerin söyleme yâda/ Garip bülbül gibi ah u zâr etme.” Veysel burada sazından sırlarının açıklanmasını istemez. Diğer bir anlamda bu dünya hayatında hâlâ söyleyeceklerinin olduğunu ve henüz bu sürecin tamamlanmadığını ifade eder. Sır olgusu da Âşık Veysel’in dert edindiği konular arasındadır. Görme yetisini kaybetmiş olduğundan dolayı Âşık Veysel’in neleri gördüğü bir sır olarak ortaya çıkar. Bu sırlarını sazına söylemesi, sazına attığı anlamı ve önemi göstermesi açısından önemli bir göstergedir. Sırlarını muhafaza ettiği yerin sazı olduğunu ifade eder. (Aksoy, 2023: 820).

XIX. asır saz şairlerinden Beşiktaşlı Gedai tarafından terennüm edilen bazı dizelerde de sır olgusuyla ilgili şu ifadeler geçer: “Cümle âşık aşk yolunda böyle sergerdân olur/ Sırrımı cânında gizler hâlini Mevlâ bilir/ Kalbini gâflet bürümez kendi cânından olur/ Âşık olan şu cihânda cism ü cânı neylesin.” (Karadayı, 2017: 51-52). Birinci ve ikinci dizede geçen “Cümle âşık aşk yolunda böyle sergerdân olur / Sırrımı cânında gizler hâlini Mevlâ bilir” mısralarında âşığın aşk yolundaki “hâli” ile “sırrı” arasında doğrudan bir ilişki kurulmaktadır. Âşık, aşkın kendisinde meydana getirdiği manevi hâli “cânında” muhafaza

etmekte, bu hâlin gerçek mahiyetini ise yalnızca Mevlâ'nın bildiğini kabul etmektedir. Bu bağlamda "sır", insanın iç dünyasında yaşadığı ve bütünüyle sözle ifade edilemeyen manevi tecrübeyi karşılamaktadır. "Sırrını cânında gizler" ifadesi, sırrın âşığın varlığının derinliklerinde taşınan bir hakikat olarak tasavvur edildiğini göstermektedir. Sır, âşığın iç dünyasında muhafaza edilen ve ilahi aşk tecrübesinin mahrem boyutunu oluşturan bir unsurdur. "Kalbini gaflet bürümez" ifadesi de bu anlayışı desteklemektedir. Gafletten uzaklaşan âşık, dünyevî meşguliyetlerin ötesine geçerek aşkın ve manevi hakikatin merkezine yönelmektedir. Böylece sır, âşığın içsel dönüşümünün ve ilahi aşkla kurduğu ilişkinin önemli göstergelerinden biri hâline gelmektedir. Şiirin son bölümünde sır kavramı, fedakârlık ve sadakat anlayışıyla ilişkilendirilir: "Ser verip sır vermeyenler şu cihânı neylesin." "Ser vermek" ile "sır vermemek" ifadeleri arasında kurulan karşıtlık, âşığın sırrı koruma konusundaki kararlılığını belirginleştirmektedir. Âşık, başını ve canını feda edebilecek bir teslimiyet içerisinde; sırrını ise aynı kararlılıkla muhafaza etmektedir. Böylece sır, canın kendisinden üstün tutulan ve uğruna fedakârlık yapılabilen bir değer olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım, tasavvufi düşüncede manevi tecrübenin mahremiyetine ve sırrın korunmasına ilişkin anlayışla örtüşmektedir.

Cenabıhakk'ın sıfatı şeklinde hadisîşeriflerde de sır ifade edilir: "Allah, ayıpları, kusurları örten gizleyendir. Biriniz guslettiği istediği zaman bir şeyle örtünsün." Diğer hadisîşerifte ise "Allah, halimdir, hayâ ve edep sahibidir, ayıp ve kusurları örtendir. Hayâyı ve edep yerlerinin örtülü olmasını, kötü, çirkin ve edep dışı sözlerin söylenmemesini sever. Biriniz yıkandığı zaman avret yerlerini örtün." Hadisîşerifte ifade edilen "setîr", Cenabıhakk'ın insanların toplumca uygun görülmeyen davranışları ve noksanlıkları örten, gizleyen, ortaya çıkarmayan şeklinde ifade edilir. Hz. Muhammet'in (s.a.v) "Kim, bir Müslüman'ın ayıbını, kusurunu örter, gizlerse Allah da kıyamet günü onun bir ayıbını, kusurunu örter, gizler." hadisîşerifi de Cenabıhakk'ın "setîr" niteliklerini anlatmaktadır. (Karagöz, 2016: 341-342).

Dilin, kötülüklerinden kaçmanın en kolay yolu sessiz kalmaktır. Bundan dolayı, İslam dini, sükût etmeyi övmüş ve Hz. Muhammet (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır: "Kim sükût ederse selamet bulur."; "Susmak, hikmettir. Fakat susan azdır."; "Diline sahip ol, evini geniş tut (gereksiz yere dışarı çıkma), günahlarından dolayı ağla!"; "Selamet bulmak isteyen sükût etsin."; "Size ibadetin en kolayını ve beden için en rahatını haber vereyim mi? Bu, susmak ve güzel ahlakıdır."; "Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa ya hayır söylesin yahut sussun."; "Hayır dışında dilini tut, şeytanı yenersin." Hadisîşeriflerde de görüldüğü üzere susmak, eğer bir şeyin gizli kalması gerekiyorsa insan için selamet getiren bir yol olarak gösterilir. (Çelik, 2026: 13-17-20-21).

Hz. Muhammet (s.a.v) iki kişinin saklı konuşmasını eğer yanlarında üçüncü bir kişi var ise söylememesini nasihat etmiştir. Hadisîşerifte "Üç kişi bir mecliste bulunduğunda ikisi kendi aralarında fısıldaşmasın" buyurmuştur. Kıyamet günü geldiği zaman Cenabıhakk'ın huzurunda iyi sayılmayacak insanlardan bir zümrenin de eşinin kendisine verdiği sırları başkalarına anlatan kimse olduğunu söyleyerek aile kurumunun içerisinde gizliliğin önemini de ifade etmiştir. Ebü'd-Derdâ'nın söylediğine göre Hz. Muhammet (s.a.v.)'in en çok Ebû Zer el-Gıfârî'ye güvendiği ve sır bilgilerini onunla paylaşıldığı anlatılır. Bir rivayette de sahâbeden Huzeýfe b. Yemân için "sâhib-i sır" adlandırılmasında bulunulur. Hz. Muhammet (s.a.v.)'in yanında bulunan ve sırlarını en çok bilenler arasında bulunan Enes b. Mâlik'in ifade ettiğine göre Hz. Muhammet (s.a.v) kendisine saklı tutması kaydıyla bir bilgi söylemiş, bu bilginin ne olduğunu öğrenmek isteyen Ümmü Süleym'e Enes b. Mâlik "Bu ikimizin arasında bir sırdır" demiştir. Bunun üzerine "Öyleyse Resûlullah'ın verdiği sırrı koru" demiş, Enes b. Mâlik'de bu sırrı hiç kimseye söylememiştir. Hz. Âişe'nin ifade ettiğine göre Hz. Muhammet (s.a.v.) kendisini ziyaret eden kızı Fâtıma'yı yanına oturttukça ona iki sır vermiştir. İlk söylediği sır da Hz. Fâtıma ağlamış, ikinci verdiği sırda da gülmüştür. Hz. Fâtıma bu sırrı Hz. Âişe sormasına rağmen hiçbir zaman söylememiştir.

(Çağrı, 2009: 114).

Sır olgusu, ahlak ve görgü kitaplarında işlenen konuların arasında bulunur. Sırrı muhafaza etmenin önemli bir ahlaki görev olduğu farklı çalışmalarda dile getirilmiştir. Sırrını söyleme, yani muhafaza edememe sabırsızlık ve ketumiyet ilkesine aykırılıktan oluşan bir zafiyet, insanın ruhsal olgunluğuna uymayan bir durum olarak düşünülür. İbn Hazm sırrı muhafaza etmemeyi kişilerde görülebilecek kötü bir durum olarak addeder. Bu duruma düşmemek için toplu olarak bulunulan kalabalık yerlerde görünmemeyi nasihat eder. Çünkü bu kalabalık yerlerde kurulacak içten samimi bağlar gizli kalması gereken konuların etrafa yayılmasına neden olur. Diğer bir görüşünde ise bazı sırların olduğundan çok fazla gizlenmesine rağmen yol açtığı aşırılık, sırrın daha fazla duyulmasına neden olur. Gazzâlî ise sır olgusunu kardeşlik hakları yönünden bakan bir anlayışla bireyin kendisine emanet edilen sırları en yakınlarına bile söylememesi gerektiğini ve koruması gerektiğini ifade eder. İbn Hibbân ise sırlarını muhafaza edenlerin amaçladıkları başarıya ulaşacaklarını ve farklı yerlerden gelebilecek tehlikelere karşı korunacaklarını, sırlarını muhafaza edemeyenlerin ise kötü bir hüsrana karşılaşacaklarını belirtir. Mâverîdî'ye göre ise bireyin kendine ait sırları muhafaza etmesi, dünya hayatında başarılı ve mutlu yaşamının en önemli etkenlerindendir. Ancak bireyler sırlarını başka kişilere söyleme ihtiyacı hissedebilir. Tecrübeli biriyle konuşarak içinde bulunduğu olumsuz durumla ilgili olarak onunla görüş alışverişinde bulunmak zorunluluğunda kalabilir. Mâverîdî, sırrı paylaşılacak kişinin güvenilir biri olması gerektiğini söyler. Mal konusunda emanet edilebilecek olan bir kişinin sır konusunda bu güveni sağlayamayacağı ifade edilir. Bu bağlamda sırrı muhafaza etmenin emaneti muhafaza etmekten daha zor olduğu söylenir. Sırrı koruyacak birinin bulunması oldukça güçtür. Bir kişiye sır vermeden önce onun akıllı, karakter sahibi ve ağzı sıkı biri olup olmadığına bakmak gerekir. Çünkü bu gibi özellikler sırrı yaymayı engelleyen ve güven veren durumlardır. Kişilerin gizli durumlarını merak edip öğrenmek için çaba sarf eden bireylerle sırrı paylaşmamak gerekir. Çünkü her sır bir emanettir ve emaneti taşıyacak olan kişinin söylenen sırrı tutamama durumu vardır. Çok fazla kişiye sır vermemek de gerekir. Kişi, bu verilen sırrı yaymalarından kurtulsa bile gönül borcu olma durumundan kurtulamaz. Ayrıca Râgıb el-İsfahânî'ye göre umumiyetle belirtilen iki sebepten dolayı birine saklı olarak bir sözü özellikle kalabalık ortamlarda söylememek gerekir. Çünkü toplu ortamda bulunan bazı kişiler kendi hakkında kötü bir şekilde konuşulduğunu düşünebilirler ve olumsuz bir düşünceye kapılabilirler. Kalabalık ortamda bulunanlar öğrenme isteklerinden dolayı işin ardına düşüp sırrın ne olduğunu merak ederler. (Çağrı, 2009: 115).

Tasavvufta ise sır sözcüğü “sadece Allah’ın bildiği ya da az sayıda insan tarafından bilinen özel bilgi” ve “ruhun bir idrak mertebesi” şeklinde iki manada ifade edilir. Hz. Muhammet (s.a.v.)’in “Benim bildiklerimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız.” anlamındaki hadisîşerifi kendisinin bazı konuları muhafaza ettiğini, sır olarak sakladığını ve sahabilerine anlatmadığını gösterir. Sahabiler içerisinde bulunan Ebû Hüreyre’nin, Hz. Muhammet (s.a.v.)’ten iki ilim aldığını, bu ilimlerden birini anlattığını ve diğerini ise kimseyle paylaşmadığını ifade ederler. Hz. Peygamber’in Muâz bin Cebel’e anlattığı ve kendisinden başka kişilere anlatmasına izin vermediği özel bilgiler vardır. Hz. Ali’nin, Hz. Peygamber’den aldığı sırları ağırlığından dolayı bir kuyuya anlattığı, bu durum üzerine kuyudaki suyun kana döndüğü biçiminde anlatılan menkabeler vardır. Tasavvuf büyüklerinden Ebû Nasr es-Serrâc; Cenabîhakk’ın Hz. Peygamber’e üç farklı ilim verdiğini, bu ilimlerden ilkinin dinin emir ve yasaklarıyla ilgili olduğunu ve herkesle paylaşıldığını, ikinci ilmin Hz. Ali, Huzeyfe b. Yemân gibi bazı sahabilerle paylaşıldığını, üçüncü ilmi ise sadece Hz. Peygamber’in bilip hiç kimseye söylemediği bir sır olduğunu belirtir. Ayrıca tasavvuf anlayışında mutasavvıflara göre sır kul ile Hak arasında gizli kalması gereken durumlardır. Bu durumu anlatmak için “Hür insanların gönülleri sırların mezarıdır.” ve “Sırrımı düğmem bilse onu koparıp atarım.” şeklindeki sözler nakledilir. (Tosun, 2009: 115).

İlk dönem mutasavvıflarından Sehl et-Tüsterî'nin, mutasavvıf için üç önemli kural olduğunu ifade eder: Sırrını muhafaza etmek, farzları yerine getirmek, yoksulluğunu kurumak. Rûzbihân-ı Baklî'ye göre de sırrın gerçekliği dille ifade edilemez. Veliler, aracısız olarak sırrı bilirler ama ortaya çıkarmazlar, görünmez kırlarlar. Şah Ni'metullâh-ı Velî sır kavramını anlatırken tasavvuf yoluna giren kişinin ilk önce gösteriştan kaçınması gerektiği, bundan dolayı da ilmî ve manevî açıdan durumlarını gizlemesi gerektiği, tasavvuf yolunun sonuna vardığı zaman ise Cenabıhakk'ta yok olması gerektiği biçiminde bir ifade kullanmıştır. Sır kavramı tasavvuf yolunda ruhun farkına vardığı dereceler, gönlün içine yerleştirilmiş ince manalar ifade eden, sözcüklerle açıkça izah edilemeyen, bir şeyi bildirmek için farklı anlamlar yüklenerek anlatılamayan durumlardır. Gönül gerçeği bilme, ruh sevginin, sır da görmenin bulunduğu yer şeklinde düşünülür. Gönül, ruh ve sır aynı özün iç içe geçmiş zincirleri olup sır, ruhun içerisinde bulunur ve ruhtan daha içkin bir boyutta olduğu söylenir (Tosun, 2009: 115). Tasavvufi gelenekte sır kavramıyla ilgili meselenin diğer bir boyutu ise dünyanın yaratılışıyla ilgilidir. "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım." kudsî hadisi ise sır olan Cenabıhakk'ın ebedî ve ezeli olan isimlerinin, sıfatlarının ortaya çıkması için önce evreni, sonra da tüm bunlar bilinsin diye insanı yarattığını bildirmektedir. (Akman, 2025: 456). Tasavvufî açıdan gönlü coşkuyla dolan insanlar, gözlü görülebilen gerçek âlemde kendisini uzaklaştırıp, mânâ âlemine yönelediklerinde, ilahî mevhîbeler, manevî sofralar gönüllerde belirmeye başlar. Çünkü masivayla olan ilgisini kesen kişiler, manevî ruhani gücü de son derece gelişmiş olduğundan mânâ âleminin sırlarını öğrenmeye yaratılıştan beri elverişli kişilerdir. (Beydili, 2004: 370).

Anonim halk edebiyatı anlatmalarından efsane türünde de sır kavramının farklı şekillerde yansımaları olmuştur. Tayyimekân ve tayyizaman motifine bağlı olarak anlatılan efsanelerde olay içerisinde bulunan kahraman sırrını gizlemeye çalışır. Zaman zaman ise bu durum ortaya çıkmış olur, yani sırrın ifşası karşımıza çıkar. İnsan olarak yaşadığımız toplumda fertlerin kendine has yaratılıştan gelen ve başka insanlardan farklı olan bir yapısı vardır. Bazı kişilerde ise doğduktan sonra farklı bir hâle gelme durumu olabilir ya da olağanüstü güçler tarafından farklı bir hâle gelebilir. Bu değişiklikler bilim, teknik, sanat gibi dallarda olabileceği gibi bir durumun olabileceğini önceden tahmin etme, tabiatüstü olaylarını takip edip gözetim altında tutma biçiminde tabiatüstü güçlerle bağlantı sağlama, diğer bir anlamda kendini açığa çıkarma şeklinde meydana gelebilir. Burada belirtilen kişilerin bu farklı hâlleri bazı zamanlarda doğru bir şekilde tahmin edilebilir, bazen denk gelmesi sonucunda kendine has kabiliyetleriyle izah edilmeye çalışılan ancak genellikle tam bir anlam verilemeyen bir sır gibi kalır. Doğaötesi manada farklı bir hüviyete bürünen bireyler içerisinde bulunan velilerin toplumsal olarak diğer kişi ya da toplulukların bazı zamanlarda kurtarıcı veya yardımcısı durumuna gelmesi ve bu niteliklerini sadece hayatta oldukları dönemde değil ölümlerinden sonra da sürdürmeleri bu belirtilen durumla ilgilidir. Toplumda yaşayan insanlardan farklı hâllerde bulunan bu insanların çok kolay bir biçimde izah edilemeyen durumlarının bir bakıma "sırta erme/vâkıf olma" durumu ve bu durumun tasavvuf anlayışının tutumuna göre gizlenmesi, belli edilmemesi yani mahfiyet hâlinde olması gerekir. (Demirtaş, 2022: 170).

Diğer bir anonim halk edebiyatı anlatmalarından olan masallarda ise sır kavramıyla ilgili karşılaşılan durumlar şu şekildedir; sırrın bazı zamanlarda açıklanması, bazen de alışılmışın dışında üstün bir gayret ile muhafaza edilmesi üzerine koşullanmış masal metinleri ile karşılaşılır. "Elde edilen bilginin doğru şekilde kullanılması, kahramanın ebedî mutluluk ve zenginlikle ödüllendirilmesini sağlarken, bilginin paylaşılması durumunda kaos, lanetlenme ve kutsaldan kopuş, diğer bir yandan da erginlenme-bireyselleşme süreçlerinin tamamlanması gibi sonuçlar doğmaktadır." (Koçak & Uğurcan, 2025: 820) biçiminde tespitler yapılmıştır.

Burada belirtilen görüşlerden hareketle bu çalışma içerisinde de sır kavramının atasözleri ve deyimler

üzerindeki yansımaları üzerinde durulacaktır. Bireysel mahremiyette ve sosyal alanda sırrın sınırları ve ihlalinin oluşturduğu sosyokültürel sonuçları ele alınacaktır. Ayrıca atasözleri ve deyimler üzerinden sır tutma/saklama ve sırrı ifşa etme kavramlarına toplumun nasıl baktığı da farklı yönlerden açıklanmaya çalışılacaktır.

2. Türk Kültüründe Atalar Kültü

Kült sözcüğü batı kökenli bir kelime olup Fransızca'da "culte", İngilizce'de "cult", Almanca'da "kult", şeklinde ifade edilmektedir. Türkçe sözlüklerde ise şu şekilde tanımlamalarda bulunulmuştur; Türkçe Sözlük'te (TDK, 2026); "1. Din, 2. Yerel özellikler taşıyan dinî törenler, 3. Belli bir dönemde aşırı ilgi gören film vb." Osmanlı Türkçesi sözlüğünde ise; 1. Din, diyanet. 2. Tapınma, ibadet. 3. Mezhep (Parlatır, 2006: 948), Antropoloji sözlüğünde kült; "Kutsal olarak bilinen varlıklar çevresinde oluşmuş, saygı, tapınma, dua, kurban ve ritüeller gerektiren, özel yer ve zamanlarda bayram ve törenleri bulunan, kült araçlarıyla cemaat liderlerini içeren inanç ve tapınış. Topluluğun başat ya da Ortodoks dinsel geleneğinden sapan dinsel hareket ya da örgüt tipi." (Emiroğlu & Aydın, 2009: 519). Etnoloji sözlüğünde kült; "Yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı, onlara tapınış" olarak tanımlanır ve "Bu saygı ve tapınış duayı, kurbanı, belli ritüelleri gerektirmektedir. Tapınaklar, toplantı evleri, kutsal olarak bilinen alanlar, tepeler, mağaralar, nehirler kült yeri olarak kullanılır; kült için bayram ve tören gibi belli zamanlar seçilir; kült araçları bulundurulur. En önemlisi de bu amaçla toplanmış bir cemaat ile cemaati yöneten bir lider gereklidir" anlamlarına yer verilir. (Örnek, 1971: 148-149).

İnsanlar kendi soyundan gelen kimselere karşı doğal ve yaratılıştan gelen bir durumla her zaman içten gelen bir şekilde hissettiği saygı, sevgi yani tazim gösterme bazı zamanlarda aşırı bir biçime dönüşüp, ataları ölümlerinden sonra da farklı biçimlerde yaşatma düşüncesi ve güdülenmesini ortaya çıkarmıştır. Fakat ruhların hayatta yaşamaya devam ettiğine inanılmakla birlikte bu hayatta yaşama durumunun bilinmemesi veya yanlış algılanması ilk olarak ölümlerin ruhlardan korkarak çekinmeye, daha sonra da onlara tapınmaya neden olmuştur. Atalar kültü, aile bireylerinin ölmüş mensuplarına karşı, saygı, sevgi, tazim ve korku şeklinde karşımıza çıkar. Saygı, sevgi yani tazim temel alınarak hayatta iken büyüklere, yaşlılara umumiyetle de baba ve atalara karşı gösterilen ilgi ve yakınlıktan kaynaklanan bir durum oluşur. Korku durumu ise ata ruhlarının mekân ve zamana bağlı kalmaksızın geriye rücu edip, hayatta olanlara zarar verebileceği inanç ve tedirginliğinden dolayı meydana gelir. Oluşan her iki durumda da ata ruhlarının hayatta yaşayan insanlarla ilişkisinin devam ettiği inancı temel alınır. (Tümer, 1991: 42-43). Bu ataların kim olduğuyla ilgili Jean-Paul Roux şu şekilde cevap verir: "Hükümdarların veya kurucu kahramanın ataları; kabilenin aşiretin veya krallığın ortak ataları, ailenin veya kişinin ataları." (Roux, 1999: 189) olarak ifade eder. Atalar kültünün en önemli özelliklerinden biri toplumu bir araya getirerek birlik ve beraberlik meydana getirmek, inanç bütünlüğü oluşturur. (Bayat, 2012: 80).

Atalar kültü, atanın ruhu kutsal kabul edilerek ruhun kutsanmasına dayanır. Atanın vefat ettikten sonra ruhunun bazı olağanüstü güçlere kavuşacağına inanılır. Bu özelliklere sahip atalar dünyadayken normal insanlardan farklı bir yapıya sahiptirler. Ruh kutsal atanın etkileri vefat etmeleriyle sona ermez, öldükten sonra da etkileri nesilden nesile tevarüs ederek kült hâlini alır. Mezarları, eşyaları, yaşadığı mekânlar kutsanır. Ata ruhlarına gösterilen tazimin sonucunda yeni ziyaret yerleri oluşur. Bu durumun neticesinde medfun olduğuna inanılan "makam"lar bu şekilde ortaya çıkar. (Kartal, 2017: 47). İlgili durumla ilgili örnek verilecek olursa; "Bolu merkezde bulunan *Şeyh Aslahaddin Türbesi*'nde yatan şahıs Bolu'nun düşman elinden alınması sırasında kahramanlık gösteren evliyalardan biridir. Dolayısıyla yöre halkı tarafından hürmet görmekte ve yılın bazı günlerinde özellikle dinî günlerde oldukça sık ziyaret edilmektedir." (Kaplan, 2022: 104). Atalar ruhu bu bağlamda hayatlarını sürdüren insanlar için sosyal

yaşamı düzenleyen güçlü bir inanç sistemi hâlini alır. Kabilenin öne çıkan bir büyüğü, lideri, din büyüğü, devlet adamı, komutan, emir veya herhangi bir savaşa katılıp bu savaşlarda önemli başarılar elde eden atsız bir gazi, kahraman olur bu durum vefat ettikten sonra da kişiler üzerindeki nüfuzunu sürdürdüğüne inanılır. (Kaplan, 2022: 106). Çalışma içerisinde ele alınan atasözleri ve deyimlerde atalar kültürünün bir yansıması olarak karşımıza çıkıyor. Bu söylenen veciz ifadeler nesilden nesile aktararak büyüklere saygının bir neticesi olarak tecrübe edilmiş durumlar olarak söylenmeye devam eder. Toplumlar için atalar önemlidir, çünkü toplumun geleneğinin, göreneğinin, örfünün, adetinin çıkış noktaları oldukları için bilgi, destek ve rehberlik sistemi anlamında başat roller üstlenirler. (Steadman & vd., 1996: 73 akt. Yıldız-Altın, 2018: 35).

3. Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüş olup doküman incelemesi desenine göre hazırlanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgu veya olgularla ilgili bilgi muhtevası yazılı materyallerin sistemli olarak çözümleme yapılmasını kapsayan bir metottur. (Yıldırım ve Şimşek, 2018) Çalışmada Anadolu sahası atasözleri ve deyimlerinde sır kavramı; sır tutma/saklama ve sırrı ifşa etme bağlamında incelenmiş ve sır tutmanın veya tutamamanın sonuçları toplumsal anlamda ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İnceleme Nesnesi

Araştırmanın inceleme nesnesini Anadolu sahasında derlenip farklı araştırmacılar tarafından kitap hâline getirilmiş çalışmalardan derlenmiş atasözü ve deyim metinleri (Aksoy, 1988; Albayrak, 2009; Kaçalin, 2019; Yurtbaşı, 2012) oluşturmaktadır. Bu kitaplardaki metinlerin seçilmiş olma nedeni ise mevcut literatür düşünüldüğünde en kapsamlı çalışmaların bunlar olmasıdır. İncelenen atasözleri ve deyimler bu kitaplardan taranarak seçilmiştir. Çalışma kapsamında yer alan atasözleri ve deyimler, yazılı kaynaklarda yer verilen şekliyle tespit edilmiştir. Atasözleri ve deyimlerden Anadolu coğrafyasına ait olanlar, yazılı kaynakta manzum veya mensur şekilde bulunanlar seçilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmada veri kaynağı olarak Anadolu sahası atasözü ve deyim metinleri kullanılmıştır. Atasözü ve deyim metinleri öncelikle dijital alana aktarılmış, ardından her metin sistematik biçimde okunarak sır olgusunu içeren cümleler belirlenmiştir. Veri toplama sürecinde sır olgusunu içerisinde doğrudan ya da dolaylı olarak barındıran atasözü ve deyim metinleri tespit edilerek çözümleme çerçevesi içinde kullanılmıştır.

Veri Analizi

Verilerin çözümlenmesinde içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, Anadolu sahasında farklı araştırmacılar tarafından derlenip atasözü ve deyim metinlerinde geçen sır olgusu birer analiz gruplandırılması yapılarak alınmış, bu minvalde tümdengelimsel (dedüktif) bir bakış açısı geliştirerek betimsel içerik çözümlemesi yapılmıştır. (Ültay, Akyurt ve Ültay, 2021) İçerik çözümlemesinde, önceden tespit edilmiş sır olgusunu içeren atasözü ve deyim metinleri anlam bakımından barındırdığı duruma göre başlıklandırılmış, bu başlıklardan yola çıkarak yorumlanmış ve vermek istediği mesajlar ortaya konmuştur. Çözümleme aşamaları; atasözü ve deyim metinlerinin ayrıntılı olarak okunup, sır olgusunu

içeren ifadenin gerçek ve mecaz anlamları bir arada düşünülerek başlıklandırılıp, bir araya getirilip, bulguların sır olgusu olarak betimlenmesi basamaklarından oluşmuştur. Kodlama açısından metin içerisindeki sır olgusunu içeren manalı ifadelerin tamamını içeren ifadeler alınmıştır.

4. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde Anadolu sahasında sır olgusunu içeren atasözü ve deyim metinleri incelenmiş, bu metinlerde sır olgusunu barındıran unsurlar anlam bakımından tematik olarak analiz edilmiştir. İnceleme nesnesi olan atasözü ve deyim metinleri, başlıklandırılarak kategori edilmiş, bulgular örnekler şeklinde sunulmuştur.

4.1. Atasözü ve Deyimlerde Sır ve Sırrın Muhafazası

4.1.1. Sırrın Sosyal Sınırları

Anadolu sahasında atasözü ve deyim metinlerinde sır ve sırrın muhafazasıyla ilgili iki yönlü bir durum söz konusudur. Birinci durumda sırrın sadece dostla yani güvendiğin kişiye söylenmesi gerektiği vurgulanır. İkinci durumda ise sırrın zaten düşmana söylenmeyeceği belirtilir; ama dostla bile söylenmemesi gerektiği üzerinde durulur ve kişiler ikaz edilir.

4.1.1.1. Dosta Güven ve Mesafe

Sırrın dostla verilmesi/verilmemesi hususu atasözlerinde anlam bakımından üç durumda dile getirilmiştir. Birinci durum, dost olan kişinin dostundan hiçbir şekilde sır saklamayacağıdır. İlgili örnekler şu şekildedir: “Dost dosttan sır saklamaz.” (Yurtbaşı, 2012: 168), “Dost sırrını dost bilir.” (Yurtbaşı, 2012: 168), “Dostun ağzı aranmaz, düşmanın ağzı bağlanmaz.” (Yurtbaşı, 2012: 171). Dost olan kişi söylediklerini kendi içerisinde saklar, düşman olan kişi sırları etrafa yayar. Yaşamda insanın sırlarını söyleyebileceği güvenilir bir dostunun olması gerekir. Diğer bir örnekte ise “İnsanın bir sır dostu, bir de sofrası dostu vardır.” denmektedir. Yani bütün dostlarla her konu paylaşılmaz; kişinin özel bilgilerini anlatabileceği özel dostları olması gerekir. (Yurtbaşı, 2012: 170).

İkinci durumda ise sırrın dostla dahi söylenmemesi gerektiğini ifade eden atasözleri vardır: “Açma sırrını dostuna o da söyler dostuna.” (Aksoy, 1988: 27), “Açma sırrını (sırrını açma) dostuna, (dostunun dostu vardır) o da söyler dostuna.” (Aksoy, 1988: 113), “Dosta sır verme düşman olur, düşmana kötü söyleme dost olur.” (Yurtbaşı, 2012: 171), “Bir sırrın varsa söyleme dostuna, dostunun da dostu vardır; o da söyler dostuna.” (Albayrak, 2009: 262), “Deme dostuna, der dostuna.” (Albayrak, 2009: 336). Bu ifadelerde bir sırrın dostla dahi söylenmemesi gerektiği belirtilir. Eğer söylenirse o kişinin de başka bir dostuna anlatabileceği vurgulanır. Buradan da üçüncü kişi duyar, sır yayılır ve sır denilen bilgi sır olma hüviyetini kaybeder. “Sır söyleme dostuna, saman tepir postuna.” (Yurtbaşı, 2012: 172), “Sır verme dostuna, saman doldurur postuna.” (Yurtbaşı, 2012: 172; Albayrak, 2009: 788; Kaçalın, 2019: 201), “Sırrını açma dostuna, bir gün düşman olur.”, “Sırrını verme sırdaşına, darılır bir gün kakar başına son kişi, bön kişi, darılıp da vardığım kişi.” (Yurtbaşı, 2012: 172), “Sırrını verme sırdaşına, darılır bir gün kakar başına.” (Albayrak, 2009: 789; Kaçalın, 2019: 201), “Her gördüğünü dost sanıp gizli sırrını söyleme.” (Yurtbaşı, 2012: 240), “Her günah papaza söylenmez.” (Yurtbaşı, 2012: 240), “Sırrımı (sırrını) düşman bilmesin dersin (der isen), dostuna açma.” (Albayrak, 2009: 788), “Sırrına dost olan, dostuna söylemez.” (Albayrak, 2009: 788), “Sırrını düşmanına değil, dostuna deme.” (Albayrak, 2009: 788). Bu örneklerde görülen atasözlerinde de üçüncü bir durumdan bahsedilir. İnsanın dost bildiği kişilerden beklenmedik anlarda zararlar görülebileceği ifade edilir. Kişinin sırrını yakın gördüğü dostlarına söylememesi

gerektiği, çünkü daha sonraki zamanlarda araları bozulursa bildiği sırlarını başkalarına söyleyebilme tehlikesinin bulunduğu ifade edilir ve kişiler ikaz edilir. (Albayrak, 2009: 789). “Dosta Güven ve Mesafe” başlığı altında yapılan kaynak taramalarında sadece atasözlerine rastlanmıştır. Bundan dolayı burada deyimlere yer verilememiştir.

Örneklerde belirtildiği gibi “dostluk ve sır” kavramları arasındaki ilişki oldukça temkinli bir anlayışla ele alınmaktadır. Bir taraftan gerçek dostluğun sır saklama, güvenilir olma gibi değerler üzerine kurulması gerektiği söylenirken, diğer taraftan insan ilişkilerinin değişken niteliğine dikkat çekilerek sırların paylaşılmasında ölçülü davranmak gerektiği öğütlenmektedir. Özellikle sırrın dosttan dosta aktarılabilmesine ilişkin ifadeler, sözlü kültürde bilginin kontrolsüz biçimde yayılmasının doğurabileceği sosyal sonuçlara karşı da bir uyarıdır.

4.1.1.2. Çocuk ve Sır

Çocukların içinde bulunduğu durum, yaşlarının verdiği psikolojiye bağlı olarak yetişkinlerin dünyasındaki sırrı ayırt etmelerine mani olur. Bundan dolayı yetişkinlerin yanında dinledikleri özel bilgileri başkalarına anlatma durumu ortaya çıkabilir. Psikoloji bilimi de bebeklik ve çocukluk döneminde yaşlara göre davranış şekillerinde değişiklikler olabileceğini, sır olan bir bilgiyi söyleyip söylememeleri gerektiğini belli yaş aralıklarında ayırt edebileceklerini belirtmektedir. Pipp, Ruff ve Bussey (1999) tarafından hazırlanan makalede çocukların “sır” ile “yalan” ya da “sıradan bilgi” arasındaki sınırı hangi yaş aralıklarında fark etmeye başladığı anlatılır. Burada, okul öncesi zaman aralığında çocukların gizlilik olgusunu tam olarak geliştiremediğini kanıtlar nitelikte bir çalışma ortaya konmuştur. Watson ve Valentin (2010) tarafından hazırlanan makale, çocuk aklının bilgiyi gizleme oranının yaşa bağlı olarak değişimini ele alır; küçük yaşlarda sır saklama yeteneğinin yetersiz olduğu bilimsel olarak ortaya konur. Wellman ve Liu (2004) tarafından hazırlanan çalışma ise okul öncesi dönemde çocukların mümeyyiz vasıflara haiz olup olmadığını anlayabilme açısından zihin kuramı süreçlerini gösterir. Çocuğun, kendi bildiği bir bilgiyi başkasının bilmediğini veya o bilginin söylenmemesi gerektiğini çözümleyecek bilişsel olgunluğa 4-5 yaşından önce tam olarak ulaşamayacağı ifade edilir. Divan edebiyatında da çocukların sır tutamayacağıyla ilgili örneklerle rastlanılır. Bazı şairlerin beyitlerinde de “çocukların ben merkezli oluşlarına ve kendisini başkasının yerine koymamalarına, koşullara değil, olayların sonuçlarına bakarak karar vermelerine, olaylar, olgular ve konular arasında mantıksal ilişki kuramamalarına, olaylar arasında neden-sonuç ilişkisini anlayabilecekleri bilişsel yetkinlikten yoksun olmalarına, kendi gördüğü, duyduğu veya hissettiği her şeyi başkalarının da duyup görüp hissettiğini düşünmelerine tanıklık eden ifadelerle yer verilmiştir.” (Şimşek, 2024: 7).

Ortaya çıkan bu durum atasözlerine de yansımıştır: “Çocuğun bulunduğu yerde kov (dedikodu, gıybet) olmaz.” Burada belirtilen atasözünde de iki durum olabilecek biçimde söylenmiştir. Yaş olarak küçük olan çocuğun bulunduğu yerde etrafındaki kişiler çocukla ilgilenirler, yani bir anlamda başka kişiler hakkında konuşma olmaz. Herhangi bir gıybet ve dedikoduya yer verilmez. İkinci durumda ise konuşmaya başlamış olan bir çocuk yanında söylenenleri duyup başka kişilere bunları söyleyebilir. Söylediklerinin gizli kalmasını bilmediği için gizlilik mefhumunu dikkate almaz, başkalarına her şeyi söyleyebilir. (Aksoy, 1988: 221-222). Diğer atasözünde ise “Çocuktan al haberi.” denmektedir. Burada da çocuklar her şeyi olduğu gibi doğal anlattıklarından dolayı haberin doğru bir biçimde çocuktan alınacağı düşünülür. Ceci ve Bruck (1993) tarafından hazırlanan çalışmaya göre; okul öncesi dönemde çocukların yaşanan olayları olduğu gibi anlatma eğilimi, neyi söyleyip neyi söylemeyeceğini ayırt edememesi durumunun tekâmül etmemesi sonucu ve yetişkinlerin yol göstermelerine göre hareket

etmeleri adli psikolojinin esas kaynaklarını oluşturur. Ceci ve Huffman (1997) tarafından hazırlanan çalışma ise çocukların duydukları bilgiyi sosyal kaygılar gütmeden ya da “sır tutma” baskısını düşünmeden filtresiz olarak aktarma mekanizmasını yaş aralığına bakarak açıklar. Bu çalışmaların ortak noktası, “Çocuktan al haberi.” atasözünü doğrular nitelikte sonuçlar ortaya koymalarıdır. “Çocuk ve Sır” başlığı altında yapılan kaynak taramalarında sadece atasözlerine rastlanmıştır. Bundan dolayı burada deyimlere yer verilememiştir.

Elde edilen bilgiler ışığında “çocuk ve sır” ilişkisine dair örnekler ile psikoloji alanındaki araştırmaların ortaya koyduğu veriler, çocukların yaş ve bilişsel gelişim düzeyleri ile gizliliği kavrama ve bilgiyi kontrol ederek aktarma becerileri arasında doğrudan bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Çocuğun hem sır ve mahremiyet kavramlarını henüz tam olarak ayırt edemediği hem de duyduğu bilgiyi doğal ve filtresiz biçimde aktarabilen bir özne olarak tasvir edildiği görülmektedir.

4.1.1.3. Karakter Tipolojisi Olarak “Sır Saklayanlar”

Türk toplumu içerisinde ketumiyet yani ağzı sıkı olma iyi bir erdem olarak görülür. İnsanın yaşadığı toplumda sırdaşlarının olması gerektiği düşünülür. Toplumsal hayatta karşılaştığı olumsuzlukları, zorlukları anlatabileceği dostlarının olması önerilir. Bunlar, anlatacağı sırları kendinde gizli tutabileceği kişiler olmalıdır. Bu durum deyimlerde; “sır kâtibi”, “sır küpü” (Aksoy, 1988: 1036); “ağzı kilitli” (Aksoy, 1988: 540) olarak cümle içerisinde günlük konuşmalarda kullanılır. “Sır kâtibi” deymi; bir kişinin gizlilik kavramı içerisinde kalması gereken bilgilerini yazan kişi ve bütün sır işlerini söylediği kimse olarak adlandırılır. (Aksoy, 1988: 1036). “Sır küpü” deymi bildiği bilgileri hiç kimseye söylemeyen, gizli kalmasını sağlayan kişidir. Birçok bilgi bilmesine rağmen bunları söylemeyen kişi olarak bilinir. (Yurtbaşı, 2012: 424). “Ağzı kilitli” deymi ise ilk anlamda sırrı muhafaza eden olarak, diğer bir anlamda ise bir kişinin konuşamaz duruma getirilmesi şeklinde ifade edilir. (Aksoy, 1988: 540). “Karakter Tipolojisi Olarak ‘Sır Saklayanlar’” başlığı altında yapılan kaynak taramalarında sadece deyimler tespit edilmiştir. Bundan dolayı deyim örnekleri ele alınmıştır.

Tarihî dönemlerde bazı İslâm devletlerinde öncelikli görevi padişahın özel yazı işlerini yürütmek olan memur “Dîvân-ı İnşâ Başkanı” olarak adlandırılır. Asrısaaadet döneminde vahiy kâtipliği yapanların yanında hükümdar ve devlet başkanlarıyla yapılan yazışmalar için özel kâtipler görevlendirilmiştir. Dört halife döneminde de halifelerin özel bir kâtibi bulunmuş. Maliye ve adliye gibi devlet içerisindeki bürokratik alanlarda kâtipler görevlendirilmiştir. Abbâsîler döneminde bunların “kâtibü’s-sır” biçiminde adlandırıldığı, Mehdî-Billâh’ın sır kâtiplerine mektuplar yazdırdığı ifade edilmektedir. “Dîvânü’r-resâil” Mısır’da hâkim olan Fâtımîler’de “Dîvân-ı İnşâ” adıyla dile getirilmeye başlandı ve başındaki kâtibe “sâhibü dîvânî’l-inşâ” şeklinde adlandırıldı. “Dîvân-ı İnşâ”, Eyyûbîler’de de aynı şekilde devam etti. Divan başkanı da “kâtibü’s-sır” şeklinde adlandırıldı. Halk arasında ise “kâtimü’s-sır” (sır saklayan) olarak da söylenirmiş. Memlûklüler zamanında sır kâtipliğinin bir atamayla başladığını ifade ederler. Seyfeddin Kalavun, padişah olunca bir sır kâtibi görevlendirmiştir. Daha önce padişahlar buyruklarını sadece sadrazamlara söylerken bu süreçten sonra padişah adına yazılacak her türlü buyruklar padişahın kendisi tarafından sır kâtibine yazdırılmaya başlanmıştır. Bu şekilde arada başka araçların olması önlenirken iki kişi arasında sır olması gereken bilgiler saklanıp korunmuştur. (Ayaz, 2009: 116-117).

Verilen bilgilere bakıldığı zaman Türk kültüründe sır saklama ve ketumiyet, bireyin karakterini belirleyen ve toplumsal güvenilirliğini pekiştiren önemli bir erdem olarak değerlendirilmektedir. Örneklerde sır saklayan kişi tipi; güven duyulan, bilgileri koruyan ve sosyal ilişkilerde mahremiyet

sınırlarına riayet eden ideal bir karakteri temsil etmektedir. Bu anlayışın tarihî süreçte devlet yönetimindeki bazı görevlilere kadar uzanması, sır saklama ilkesinin yalnızca gündelik ilişkilerle sınırlı kalmadığını, siyasal ve idari hayatın işleyişinde de güven ve gizliliğin temel unsurlarından biri olarak kabul edildiğini göstermektedir.

4.2. Atasözü ve Deyimlerde “İfşa” ve Sırrın Ortaya Çıkması

4.2.1. İfşa Mekanizmaları ve Sözün Önlenemez Yayılımı

Toplum içerisinde sözün ağızdan çıktıktan sonra ifşa olup yayılma hızı atasözü ve deyimlere yansımış durumdadır. Bu, aynı zamanda sırrın da ortaya çıkması olarak değerlendirilir. Bu durum atasözlerine şu şekilde yansımıştır: “Birden çıkan bine yayılır.” (Aksoy, 1988: 194), “Bir ağızdan çıkan bir orduya yayılır.” (Yurtbaşı, 2012: 142). “Otuz iki dişten çıkan, otuz iki mahalleye yayılır.” (Aksoy, 1988: 403), “Sırdaş aramak, sırrını yaymak içindir.” (Albayrak, 2009: 788), “İki dişin arasından çıkan, dünyaya yayılır.” (Yurtbaşı, 2012: 143). Toplum içerisinde insan güvendiği kişilere bir sırrını söyleyip daha sonra o sırrı başkalarından duymaya başlayabilir. Yani herkesin diline düşebilir ve söylediği söz önlenemez bir şekilde herkes tarafından duyulur. Bu durumda ifşa mekanizmasının “ağız, diş ve dil” olduğu görülür. “İfşa Mekanizmaları ve Sözün Önlenemez Yayılımı” başlığı altında yapılan kaynak taramalarında sadece atasözlerine rastlanmıştır. Bundan dolayı burada deyimlere yer verilememiştir.

Örneklerde görüldüğü üzere sırrın ifşa edilmesi, sözün ağızdan çıktıktan sonra kontrol edilemez biçimde genişleyen bir iletişim ağına dönüşmesi üzerinden anlamlandırılmaktadır. Ağız, diş ve dil unsurları, sözün bireysel alandan toplumsal alana geçişini sağlayan sembolik ifşa mekanizmaları olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca örneklerde sözün yayılma hızı abartılı biçimde vurgulanarak, gizli tutulması gereken bir bilgi paylaşıldığında üzerindeki denetimin tamamen kaybolacağı fikri topluma aktarılmaktadır.

4.2.2. İfşada Mekânsal Tehditler ve Metaforlar

İfşa mekanizmasında bulunulan ortam yani çevresel faktörler ve gizli dinleyiciler de sırrın ortaya çıkmasına aracılık edebilir. Bu durum bir tehdit olarak görülür. Ayrıca ifşa mekanizması içerisinde atasözü ve deyimlerde metaforlar da kullanılmıştır. Bir örnek şu şekildedir: “Yerin kulağı var.” Atasözüne göre, bir konuda bir kişiyle konuşurken gizli konuşulsa dahi başkaları duyabilir. Yani insanın aklına gelmeyeceği kişiler bile bu durumu duyabilir. İki kişi konuşurken sanki ortam içerisinde başka kişilerin de kulağının olduğu mecazen ifade edilir. (Aksoy, 1988: 474) Diğer örneklerde ise “Duvarda fare var, farenin kulağı var; öyleyse duvarın kulağı var.”, “Usul söyle dam duyar, damdan da eller duyar.”, “Duvarın kulağı olur/var, gözünü de unutma.”, “Evinde delik, böğründe yara, varsa sırlarını ellerde ara.” denmektedir (Yurtbaşı, 2012: 142-143-240). Başka kişiler tarafından duyulması uygun olmayan bilgileri konuşurken yüksek sesle anlatılmamalıdır. Çünkü bu konuşmayı duyan kişi başkalarına anlatarak insanın başına dert açabilir. (Yurtbaşı, 2012: 142). “İfşada Mekânsal Tehditler ve Metaforlar” başlığı altında yapılan kaynak taramalarında sadece atasözlerine rastlanmıştır. Bundan dolayı burada deyimlere yer verilememiştir.

Örneklerde görüldüğü üzere sırrın ifşa edilmesine yol açabilecek tehditler sadece konuşan veya dinleyen kişiler üzerinden değil, konuşmanın gerçekleştiği çevresel koşullar üzerinden de ele alınmaktadır. Yer, duvar, dam ve ev gibi mekânsal unsurların kulak ve göz gibi insana ait organlarla ilişkilendirilmesi, gizli konuşmaların dahi beklenmedik biçimde duyulabileceğine dair güçlü bir farkındalığı yansıtmaktadır. Bu sembolik anlatım çevresel koşulların, sırrın ortaya çıkmasını kolaylaştırabilecek bir tehdit olarak

düşünüldüğünü göstermektedir.

4.2.3. Dilin Kontrolsüzlüğü ve İstem Dışı İfşa (Gevşeklik/Boşboğazlık)

Atasözleri ve deyimlerde bireyin kendi diliyle yaptığı ifşalar ve pişmanlıklar da anlatılmaktadır. İlgili örnekler şu şekildedir: “Dilim seni dilim dilim dileyim, başıma geleni senden bileyim.”, “Dilim seni, dilim seni; dilim dilim dilem seni.” Verilen örneklerde görüldüğü üzere birey, dilini tutamaması yüzünden pişmanlık duyar ve diline karşı sitem dolu ifadeler kullanır. Hatta bazen “dilim dilinseydi de söylemez olsaydım” biçiminde söylendiği görülür. (Aksoy, 1988: 242) Bazı deyimlerde ise bireylerden ustalıklı veya hile yapmak suretiyle laf alındığı ve bunun da bir ifşa olduğu anlatılır. “Ağzından laf almak” (Aksoy, 1988: 543), “Ağzını aramak/yoklamak” (Aksoy, 1988: 544), “Ağzından laf/söz almak/çalmak/kapmak” (Yurtbaşı, 2012: 192-193) deyimlerinde bir kimseyi konuşturmak suretiyle kendisinde gizli olan bilgiyi sezdirmeden, hissettirmeden söyletmek söz konusudur. Diğer deyim örneklerinde benzer minvalde “Nabzını yoklamak” ve “İskandil etmek” biçiminde ifadelere rastlanılır. Bazı deyim örneklerinde ise gizli kalması gereken bilgiyi istem dışı bir şekilde söylemek zorunda kalınması örneklendirilir: “Ağzından dökülmek”, “Ağzından kaçmak/kaçırmak” (Yurtbaşı, 2012: 192; Aksoy, 1988: 543). Bireyin istemeyerek bir şeyleri, açıklayacağı bir şeyi doğru dürüst ifade edememesi, açıkça söylemekten çekindiği bir durumu boş bulunarak söylemesi yani bir durumu konuşurken kullandığı ifadelerden yola çıkarak durumun anlaşılması gibi hususlar bu deyimlerle anlatılmaktadır. “Dilin Kontrolsüzlüğü ve İstem Dışı İfşa (Gevşeklik/Boşboğazlık)” başlığı altında yapılan kaynak taramalarında hem atasözlerine hem de deyimlere rastlanmıştır. Bundan dolayı burada her ikisine dair örneklerle de yer verilmiştir.

Örneklerde istem dışı ifşa, bireyin dili üzerindeki denetimini kaybetmesi ve gizli kalması gereken bilgileri çeşitli yollarla açığa çıkarması üzerinden anlamlandırılmaktadır. İstem dışı ifşa sonrasında yaşanan en baskın duygu ise pişmanlıktır. Bu yönüyle dil, hem bireyin düşüncelerini aktaran temel iletişim aracı hem de yeterince denetlenmediğinde mahrem bilgilerin açığa çıkmasına neden olan bir pişmanlık kaynağı olarak düşünülmektedir.

4.2.4. Karakter Tipolojisi Olarak “Sırrı İfşa Edenler/Sır Tutamayanlar”

Toplum içerisinde güvenilirmez ve gevşek ağızlılık veya boşboğazlık olarak tarif edilen tipler vardır. Bu tipler karakter tipolojisi olarak sırrı ifşa edenler veya sırrı tutamayanlar olarak ifade edilir. Atasözü ve deyimlerde bu örneklerle şu şekilde rastlanılır: “Ağzında bakla ıslanmamak.” (Aksoy, 1988: 542), “Ağzında ayran durmaz.” (Yurtbaşı, 2012: 192), “Ağzında mercimek durmamak.” (Yurtbaşı, 2012: 192), “Ağzından baklayı çıkarmak.” (Yurtbaşı, 2012: 192). Hiç sır saklamayanlar, boşboğazlık edenler, ağız gevşek olanlar, sır saklamayı beceremeyip hemen açığa vuranlar için bu deyimler sözlü ya da yazılı anlatımlarda kullanılır. Ayrıca bireyin şimdiye kadar sakladığı şeyleri öfke, kızgınlık veya başka nedenlerle söylemeye başlaması durumu da bu sözlerle ifade edilir. (Yurtbaşı, 2012: 192).

Bir atasözü örneğinde ise “Tumanında biri gezse herkese der.” ifadesi geçmektedir. “Tuman” kelimesi sözlüklerde “don” veya “şalvar” anlamında kullanılmıştır. Sırrı muhafaza edemeyen, bildiklerini başka kişilere anlatan kimselerin bu kabul edilemeyen davranışları, tutumları için kullanılan bir atasözüdür. (Albayrak, 2009: 837) Diğer bir atasözü örneğinde ise “Sırrını sır eden Mısır’a sultan olur; sırrını âşık eden, sırrına kurban olur.” denmektedir. Bu sözde sırrını sır gibi muhafaza eden kişiler çok büyük makamlar elde ederler; sırrını koruyamayanlar ise çok zor durumlara düşüp canını dahi muhafaza edemezler anlamı saklıdır. (Albayrak, 2009: 788) “Akıllı sır saklar, deli sır verir.” atasözünde sır, kişiye ait mahrem bir durum olduğundan dolayı gizlenmesi gerekir. Akıllı bir kişi sırrın saklanması bilir, deli

olan bir kişi ise durumu farklı yönlerden ele alarak düşünmeden herkese söyler. (Albayrak, 2009: 124) “İyilik et kele, sırrını (seni) versin ele.” atasözünde birçok kişi kendilerine yapılan iyiliğin, yardımcı olmanın değerini bilecekleri yerde, değer bilmeyen bir yapıya bürünerek kendilerine yardımcı olan, müşkülünü çözen kişilere karşı olumsuz bir tutum sergileyerek sırlarını başka kişilere anlatabilir anlamı çıkmaktadır. (Albayrak, 2009: 579) “Uykusuz, sır saklayamaz.” biçiminde söylenen atasözünde ise uykusuz olan bir kişinin içinde bulunduğu zihni dağınıklıktan dolayı kendisinde gizli kalması gereken bir bilgiyi başkalarına söyleyebileceği anlamı saklıdır. (Albayrak, 2009: 848). “Karakter Tipolojisi Olarak ‘Sırrı İfşa Edenler/Sır Tutamayanlar’” başlığı altında yapılan kaynak taramalarında hem atasözlerine hem de deyimlere rastlanmıştır. Bundan dolayı burada her ikisine dair örneklerle de yer verilmiştir.

Örneklerde görüldüğü üzere sırrı ifşa eden veya sır tutamayan kişi tipi; toplumsal güven ilişkisini zedeleyen, mahremiyeti ihlal eden, irade ve özdenetim gösteremeyen olumsuz bir karakter olarak yansıtılmaktadır. Diğer taraftan öfke, zihinsel dağınıklık, uykusuzluk veya kişisel çıkar gibi farklı durumların da sırrın açığa çıkmasına zemin hazırlayabileceğinin belirtilmesi, ifşanın yalnızca karakter zayıflığıyla açıklanmadığını göstermektedir. Bu bağlamda örnekler sır saklamayı “güvenilir kişiliğin temel göstergelerinden biri” olarak kabul etmekte; sırrı ifşa etmeyi ise “kişinin sosyal itibarını ve ilişkilerini olumsuz etkileyebilecek bir davranış” olarak değerlendirmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Türk atasözü ve deyimlerinde sır tutma/saklama ile sırrı ifşa etme, bireysel davranışların ötesinde güven, mahremiyet, özdenetim ve toplumsal sorumluluk ekseninde şekillenmektedir. İncelenen örnekler, sırrın yalnızca gizli bir bilgi olmadığını; kime emanet edileceği, hangi sınırlar içerisinde paylaşılacağı ve nasıl korunacağıyla anlam kazanan sosyal bir olgu olduğunu göstermektedir.

Sır tutma/saklama, atasözü ve deyimlerde güvenilir kişiliğin temel göstergelerinden biridir. “Sır kâtibi, sır küpü veya ağız kilitli” gibi ifadelerle temsil edilen kişiler; kendisine emanet edilen bilgiyi koruyan, sözünün sınırlarını bilen ve başkasının mahremiyetine saygı gösteren ideal bir karakterdir. Buna karşılık sırrı ifşa eden veya sır tutamayan kişi, boşboğazlık ve güvensizlikle ilişkilendirilmektedir. Böylece sır saklama, yalnızca susma eylemi olmaktan çıkarak karakter, sadakat ve sorumlulukla ilişkilendirilen bir davranış normuna dönüşmektedir.

Sırrın ifşa edilmesine ilişkin örneklerde ise sözün ağızdan çıktıktan sonra bireysel denetimden uzaklaşarak geniş bir çevreye yayılabileceği vurgulanmaktadır. “Ağız, dil ve diş” gibi unsurların yanı sıra “yer, duvar, dam ve ev” gibi mekânsal unsurların kullanılması, ifşanın hem iletişim hem de çevresel koşullar üzerinden gerçekleşebileceğini göstermektedir. Buna göre sırrın korunması; konuşmanın zamanı, mekânı ve bireyin söz üzerindeki özdenetimine de sıkı sıkıya bağlıdır. Ayrıca örneklerde ifşanın bilinçli bir şekilde olmaksızın dikkatsizlik, boş bulunma veya bazı psikolojik durumlar sonucunda da gerçekleşebileceği belirtilmektedir. Bu verilere göre, Türk kültüründe sır tutma/saklama ile sırrı ifşa etme arasında belirgin bir karşıtlık bulunmaktadır. Sırrın korunması sadakati ve sorumluluğu, ifşası ise güven kaybını ve pişmanlığı beraberinde getiren önemli bir değer alanıdır. Dolayısıyla atasözü ve deyimler, bireye yalnızca neyi söylemesi gerektiğini değil, hangi bilgiyi hangi şartlarda saklaması gerektiğini de öğreten bir birikimi sunmaktadır. Çalışmada incelenen örnekler ve bunların barındırdığı anlamlar, sır olgusunun toplum içerisinde “bireysel/toplumsal kale” olarak değerlendirilebilecek bir mahremiyet alanı oluşturduğunu ve sır saklamanın bu alanın korunmasında önemli bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından

yayımlanan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde (TYMM, 2024), erdem-değer-eylem çerçevesinde yirmi temel değere yer verilmiş ve bu değerlerden biri “mahremiyet” olarak belirlenmiştir. Modelde mahremiyet; bireyin kendisine, ailesine ve diğer insanlara ait kişisel alanları ve bilgileri koruması, başkalarının özgürlük alanlarına müdahale etmemesi ve bireysel sınırlara saygı göstermesi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu kapsamda sır kavramı, mahremiyetin korunmasının temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle bireysel özgürlük alanlarının korunması bağlamında özel görüşme ve haberleşme içeriklerinin başkalarıyla paylaşılmaması, kişiye emanet edilen sosyal, kurumsal veya kişisel bilgilerin üçüncü kişilerle aktarılmaması mahremiyet anlayışının bir gereği olarak ortaya konulmaktadır. Benzer biçimde aile içindeki konuşma ve bilgilerin aile dışındaki sosyal çevrelere taşınmaması da mahremiyet sınırlarının korunması kapsamında değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, bireyin hem kendi mahremiyetini hem de başkalarının kendisiyle paylaştığı bilgilerin gizliliğini korumasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla mahremiyet değeri içerisinde önemli bir yer tutan sır tutma/saklama ve sırrı ifşa etmeme davranışlarının çocuklara aktarılmasında atasözü ve deyimler de işlevsel bir kültürel araç niteliğini taşımaktadır. Söz konusu sözlü kültür ürünleri, bireyin kendisine emanet edilen bilgiyi koruması, başkasının özel alanına saygı göstermesi ve gizli bilgileri üçüncü kişilerle paylaşmaması gerektiğine ilişkin toplumsal deneyimi kısa ve etkili ifadelerle aktarmaktadır. Böylece atasözü ve deyimler, mahremiyet değerinin kültürel hafıza içerisindeki karşılıklarının yeni kuşaklara aktarılmasına katkı sağlamaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, Anadolu sahasıyla sınırlı kalınmayarak Türk Dünyası'nın farklı bölgelerinde kullanılan atasözü ve deyimlerin “sır olgusu” bağlamında karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Türk kültüründe sır tutma/saklama ve sırrı ifşa etme anlayışının ortak ve farklı yönlerinin ortaya konulmasına katkı sağlayabilir.

Kaynakça / References

- Aksoy, H. (2023). Âşık Veysel'in vasiyeti: "Sazım sen kal dünyada", *Folklor Akademi Dergisi*, 6 (2), 815-823.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 1/Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 2/Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi Yayınları.
- Alan, J. W. (1997). A structural analysis of children's concepts of secrecy, *Australian Journal of Psychology*, 49 (1), 49-54.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde atasözleri*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ayaz, F. Y. (2009). Sır Kâtibi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 37, ss. 116-117). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Batğı Akman, Ö. (2025). Aşk nedir? Âşık kimdir? Klasik Türk edebiyatında kadın şâirlerin aşkı ve âşığı tanımlama biçimleri, *Edebî Eleştiri Dergisi*, 9 (2), 453-472.
- Bayat, F. (2012). *Türk mitolojik sistemi II*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Beydili, C. (2004). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*, (Çev: E. Ercan), Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Bussey, K. (1999). Children's categorization and evaluation of different types of lies and truths, *Child Development*, 70 (6), 1338-1347.
- Ceci, S. J. & Bruck, M. (1993). Suggestibility of the child witness: A historical review and synthesis, *Psychological Bulletin*, 113 (3), 403-439.
- Ceci, S. J., & Huffman, M. L. C. (1997). How suggestible are preschool children? Cognitive and social factors, *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 36 (7), 948-958.
- Çağbayır, Y. (2017). *Orhun yazıtlarından günümüze Türkiye Türkçesinin söz varlığı*, C.8 (SAU-TEK), İstanbul, Ötüken Yayınları; Ankara, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA).
- Çağrı, M. (2009). Sır, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 37, ss. 113-115). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demirtaş, S. (2022). *Türk efsanelerinde tayyimekân ve tayyizaman olgusu*, Konya: Palet Yayınları.
- Emiroğlu, K. & Suavi A. (2009). *Antropoloji sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gaber, A.M.M. & Çimen, A.E. (2024). "Kur'an'da Sır Kavramı", *Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 148-169.
- Kaçalin, M. S. (2019). *Bölge ağızlarında atasözleri ve deyimler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaplan, H. (2022). *Türk kültüründe ziyaret olgusu Bolu ve Düzce örneği*, Konya: Palet Yayınları.
- Karadayı, O. N. (2017). Âşık tarzı şiir geleneği ve tasavvufi neş'inin Âşık tavrına yansımaları, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (KTUİFD)*, 4 (1), 43-64. <https://izlik.org/JA38WY99XA>.
- Karagöz, İ. (2016). *Ayet ve Hadislerin ışığında Allah'ın isim ve sıfatları Esmâ-i Hüsnâ*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kartal, A. (2017). *Konya halk kültüründe türbeler etrafında oluşan inanç ve uygulamalar*, Düsseldorf: Lap Lambert Academic Publishing.
- Koçak, A. & Uğurcan, F. T. (2025), Şor masallarında "Açıklanamayan Sır-Gösterilemeyen Sihirli Nesne" motifinin psikolojik ve ritüelistik anlamları, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 54, 799-821.
- Köklügiller, A. (2000). *Açıklamalı, örnekli edebiyat sözlüğü*, İstanbul: Özyürek Yayınevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli: Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli. <https://tymm.meb.gov.tr/beceriler/erdem-deger-eylem-cercevesi> Erişim

Tarihi: 19.08.2026.

- Örnek, S. V. (1971). 100 soruda ilkelerde din, büyü, sanat, efsane, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Parlatır, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde ölüm*, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Steadman, L. B., Palmer, C. T. & Tilley, C. F. (1996). The universality of ancestor worship. *Ethnology*, 35 (1), 63-76.
- Şimşek, A. (2024). Klasik Türk şiirinde çocuk ve sır, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 8.
- Tümer, G. (1991). Atalar kültü, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.4, ss. 42-43) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tosun, N. (2009). Sır, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.37, ss. 113-115) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2026). Güncel Türkçe sözlük. Erişim tarihi: 19 Haziran 2026, <https://sozluk.gov.tr/>.
- Türkan, H. K. (2016). Âşıklık geleneği ve Âşık İsmail Tezani'nin âşıklık geleneği içindeki yeri, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4 (8), 252-265.
- Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 188-201. <https://doi.org/10.21733/ibad.871703>.
- Ünal, H. (2026). *Dil belası dilin âfetleri, İhyâu Ulûmi'd-din İmam-ı Gazâlî*, İstanbul: Çelik Yayınevi.
- Wellman, H. M. & Liu, D. (2004). Scaling of theory-of-mind tasks, *Child Development*, 75 (2), 523-541.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. basım). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız Altın, K. (2018). *Türk kültüründe atalar kültü* (Tez No. 503591) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Yurtbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış atasözleri sözlüğü*, İstanbul: Excellence Yayıncılık.
- Yurtbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış deyimler sözlüğü*, İstanbul: Excellence Yayıncılık.